

Jubileusz 75-lecia polskiego archiwum historycznego w Jeleniej Górze (2020 r.)

W 2020 r. Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Jeleniej Górze zorganizowało, szeroko zakrojone i wielowątkowe, uroczystości 75-lecia polskiej obecności archiwalnej w tym podkarkonoskim grodzie, które z powodu ograniczeń pandemicznych przeprowadzono ze znacznie mniejszym niż zakładano rozmachem, niemniej zrealizowano niemal wszystkie, możliwe w danych warunkach, przedsięwzięcia.

Okazją dla jubileuszu stały się dwa wydarzenia: 75-lecie uruchomienia Archiwum Miejskiego w Jeleniej Górze, co nastąpiło 14 sierpnia 1945 r., oraz 70-lecie powołania obok niego Powiatowego Archiwum Państwowego, co miało miejsce 1 czerwca 1950 r. Przygotowania rozpoczęto jeszcze w 2019 r., wnosząc skutecznie o niezbędne środki finansowe do Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, jak również uzyskując wsparcie dla poszczególnych działań ze strony lokalnych władz samorządowych, instytucji i organizacji społecznych, w tym legnickiego Oddziału Stowarzyszenia Archiwistów Polskich, zawierając z nimi stosowne porozumienia o współpracy. Przygotowano też okolicznościowe logo jubileuszu, oparte o pieczęć miejską z 1786 r. Przedstawia ono herbowego jelenia na wzgórzu, przy którym umieszczono napis „75 lat”, uzupełniony na okrągłym rancie treścią: „POLSKICH ARCHIWÓW W JELENIEJ GÓRZE 1945–2000”.

Obchody rozpoczęto 21 sierpnia 2020 r. od uczczenia 95. urodzin Czesława Margasa (1925–2021)¹, który kierował tą instytucją przez blisko 40 lat, najpierw jako kierownik (1952–1975), a potem dyrektor (1976–1990), gdy podniesiono ją do rangi samodzielnego Archiwum Państwowego w Jeleniej Górze. Spotkanie (uwzględniające reżim sanitarny) odbyło się w kameralnym gronie miejscowych archiwistów i dyrektora Archiwum Państwowego we Wrocławiu dr. Janusza Gołaszewskiego, a przede wszystkim samego jubilata, przybyłego w towarzystwie dwóch córek, z których jedna – Anna Borys – również całe zawodowe życie przepracowała w Archiwum Państwowym (najpierw we

¹ Biogram jubilata, patrz: I. Łaborewicz, *Czesław Margas (21.08.1925 – 28.02.2021)*, „Rocznik Jeleniogórski. Pismo regionu Karkonoszy”, t. 53, 2021, 415–421; tenże, *Czesław Margas (21 sierpnia 1925 – 28 lutego 2021)*, „Archeion”, t. 123, 2022, s. 281–287.

Wrocławiu, a potem w Jeleniej Górze). Dostojny jubilat otrzymał kwiaty i życzenia od wszystkich zebranych. Odczytany został list gratulacyjny zastępcy naczelnego dyrektora Archiwów Państwowych dr hab. Lucyny Harc. Następnie Czesław Margas – w pogodnym nastroju, jaki okazywał wszystkim przez całe życie – serdecznie podziękował za pamięć i był wyraźnie wzruszony. Wpisał się do księgi pamiątkowej jeleniogórskiego archiwum. Następnie obejrzał poświęconą mu wystawę, pt. „Dorobek publicystyczny i edytorski Czesława Margasa 1958–2017”, przygotowaną przez st. archivistkę Małgorzatę Sokal, a prezentującą wybrane publikacje autorskie z dorobku twórczego, obejmującego ponad 180 pozycji. Przy okazjonalnym poczęstunku zebrani mogli wysłuchać występu artystycznego, w ramach którego dr Janusz Gołaszewski, w towarzystwie asystującego mu przy fortepianie archiwisty z Archiwum Państwowego we Wrocławiu Andrzeja Grodzieńskiego (prywatnie wnuka Jubilata), zaprezentował cztery piosenki pochodzące m.in. z repertuaru Kabaretu Starszych Panów, nagrodzone brawami przez wszystkich obecnych. Mogli oni potem obejrzeć prezentację multimedialną obrazującą drogę życiową Jubilata oraz jego pracę w archiwum. W trakcie spotkania przy stole prowadzono ożywione rozmowy, a przede wszystkim z zainteresowaniem wysłuchiowano humorystycznych wspomnień samego Czesława Margasa oraz innych archiwistów, którzy mieli szczęście pracować pod jego kierunkiem.

Zasadnicza część obchodów jubileuszowych, przesuwana kilkakrotnie przez dyrekcję w nadziei złagodzenia restrykcji związanych z pandemią koronawirusa COVID-19, odbyła się dopiero 4 listopada 2020 r., niestety nadal skromnie, w wąskim gronie uczestników, ograniczonym do własnych pracowników i pojedynczych gości zewnętrznych. Uroczystość otworzył dyrektor Archiwum Państwowego we Wrocławiu dr Janusz Gołaszewski, przypominając krótko dzieje jeleniogórskiej placówki oraz gratulując jej pracownikom jubileuszu. Następnie kierownik oddziału Ivo Łaborewicz zaprezentował okolicznościowe wydawnictwo², w którym swój autorski wkład mieli praktycznie wszyscy pracownicy merytoryczni, ukazując: dzieje tutejszego archiwum od roku 1928 (utworzenie *Stadtarchiv Hirschberg*), losy jeleniogórskich archiwaliów od średniowiecza, sylwetki polskich kierowników tejże placówki, wykaz wszystkich zatrudnionych od 1945 r., dzieje i zasób biblioteki podręcznej (blisko 12 tys. woluminów), dzieje i zasób byłej jeleniogórskiej ekspozytury, a potem oddziału w Lubaniu, wykaz posiadanych zespołów (blisko 900), prowadzone w Jeleniej Górze prace konserwatorskie nad zasobem aktowym, jak również bibliografię

² *Na straży regionalnej pamięci. Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Jeleniej Górze – w 75-lecie działalności polskich archiwów w mieście*, red. I. Łaborewicz, Jelenia Góra 2020, ss. 169 + 1 nlb. Prace została zrecenzowana naukowo przez dr. hab. Pawła Gutę i dr. hab. Dariusza Rymara.

teżże placówki, obejmującą 227 pozycji, w tym: 78 dotyczących historii i tyleż poświęconych jej zasobowi, 19 wydawnictw zawierających transkrypcje całych dokumentów archiwalnych, 42 publikacje materiałów źródłowych oraz 10 różnych samodzielnych książek, dla których Archiwum Państwowe w Jeleniej Górze było wydawcą. Całość uzupełniono podobną bibliografią odnoszącą się do dziejów i zasobu Oddziału w Lubaniu (od 2015 r. w Bolesławcu), liczącą 17 pozycji.

Kolejnym punktem programu było wręczenie, ustanowionego właśnie, specjalnego medalu pamiątkowego: *Amicus archivi*, stanowiącego dowód wdzięczności Archiwum Państwowego Oddział w Jeleniej Górze dla osób współpracujących i przekazujących cenne materiały do tutejszego zasobu. Medal ten oddział ma zamiar wręczać co roku w Dzień Archiwisty oraz Dzień Darczyńcy. Pierwszym wyróżnionym w ten sposób został Stanisław Firszt, dyrektor Muzeum Przyrodniczego w Jeleniej Górze, wcześniej zaś wieloletni szef tutejszego Muzeum Karkonoskiego, który od połowy lat osiemdziesiątych XX w. wspierał tutejsze archiwum fachową radą, nierzadko zaś również materialnie (transport, dostarczenie niezbędnych materiałów, druk plakatów, ulotek i folderów) przy organizacji wielu wystaw i imprez. Przekazał on również osobiście, jak i przyczynił się do zabezpieczenia, różnych ciekawych materiałów archiwalnych osób prywatnych (m.in. znanych przewodników Tadeusza Stecia i Mieczysława Holza) oraz instytucji, które to dokumenty stanowią dziś ważną, często wykorzystywaną przez badaczy, część miejscowego zasobu aktowego. Wyróżniony medalem serdecznie podziękował zebrany, a następnie został poproszony o otwarcie wystawy własnych rysunków satyrycznych, ukazujących życie i działalność archiwów (niektóre z nich zostały zamieszczone w wymienionym wyżej wydawnictwie jubileuszowym). Wystawa została przygotowana przy współpracy z Towarzystwem Przyjaciół Jeleniej Góry. Kopie rysunków Stanisława Firszta wejdą w przyszłości do stałego wyposażenia jeleniogórskiego Archiwum Państwowego jako ozdoba jego różnych pomieszczeń biurowych i reprezentacyjnych.

Po obejrzeniu wystawy zgromadzeni udali się do holu, gdzie nastąpiło odsłonięcie sześciu tablic upamiętniających dotychczasowych szefów jeleniogórskiej placówki archiwalnej, kierujących nią od czasu powołania stałego archiwum historycznego. Byli nimi kolejno: Max Göbel (w latach 1928–1942), Emil Kröning (1942–1944), Eugenia Triller (1945–1951), Władysław Korcz (1951–1952), Czesław Margas (1952–1990) i Anna Borys (1990–1994). Tablice, w formie „eterycznych”, szklanych płyt, zawieszonych jakby w powietrzu w odległości 2 cm od ściany, zawierają: imię i nazwisko każdej osoby, nazwę pełnionej funkcji (kierownik/*Leiter*, dyrektor) i daty jej sprawowania, jak również *faksymile* podpisu, czyli najbardziej osobiste potwierdzenie tożsamości,

umieszczane na każdym oficjalnym piśmie archiwalnym. Skromny ten wyraz pamięci o poprzednikach jest z jednej strony oddaniem hołdu dla ich pracy nad zachowaniem regionalnej części dziedzictwa narodowego, z drugiej zaś przypomnieniem historii i wyrazem nieprzerwanego funkcjonowania samego archiwum.

Uroczystości tego dnia zakończył skromny poczęstunek, dopełniony rozmowami i wspomnieniami, dla których ilustrację stanowiły archiwalne zdjęcia, wyświetlane za pomocą rzutnika. Kilkoro zgromadzonych mogło rozpoznać siebie sprzed wielu lat, jak również przyjrzeć się sylwetkom archiwistów, którzy pracowali w Jeleniej Górze przed nimi.

Dodatkowym akcentem jubileuszu stało się opracowanie przez jeleniogórskie archiwum, dla Związku Gmin Karkonoskich w Bukowcu, okolicznościowego numeru „Zeszytów Historycznych”³, redagowanych przez działającą przy tymże Związku Regionalną Pracownię Krajoznawczą Karkonoszy. W tomie tym znalazły się dwa artykuły poświęcone historii jeleniogórskich archiwów, a przede wszystkim obszerny „przyczynek źródłowy” do dziejów sportu i turystyki w Karkonoszach z lat 1945–1968 w postaci opracowanych naukowo 20 dokumentów pochodzących z miejscowego zasobu aktowego. Prezentacja tego zeszytu odbyła się na stronach internetowych Związku Gmin Karkonoskich oraz Książnicy Karkonoskiej w Jeleniej Górze.

Ostatnim akcentem jubileuszu stała się międzynarodowa sesja naukowa, zorganizowana przy współpracy z Karkonoskim Towarzystwem Naukowym w Jeleniej Górze, która odbyła się 27 listopada 2020 r. Z racji ograniczeń pandemicznych miała ona charakter zdalny, a większość jej uczestników kontaktowała się za pośrednictwem łączy internetowych. Sesję otworzyła prezentacja kolejnego wydawnictwa źródłowego tutejszego oddziału, zawierającego wybór dokumentów do dziejów miasta Jeleniej Góry z lat 1945–1975⁴. W zamierzeniu ma to być pierwszy tom nowej serii wydawniczej Archiwum Państwowego we Wrocławiu, noszącej tytuł „Fontes Silesiae”. Książka zawiera wstęp (s. IX–X), opracowanie poświęcone dotychczasowym publikacjom źródeł do dziejów Jeleniej Góry (s. XI–XX) oraz bogatą bibliografię zagadnienia (s. XX–XXVI), a przede wszystkim zasadniczy wybór źródeł z komentarzami historycznymi, czyli 70 dokumentów, ujętych w 10 blokach tematycznych, odpowiadających różnym dziedzinom życia politycznego, społecznego, gospodarczego i kulturalnego miasta (s. 1–201). Całość uzupełnia

³ 75 lat polskich archiwów historycznych w Jeleniej Górze, „Zeszyty Historyczne” Regionalna Pracownia Krajoznawcza Karkonoszy, red. K. Tęcza, I. Łaborewicz, nr 2 (25), 2020, ss. 71 + 1 nlb.

⁴ Wybór źródeł do historii Jeleniej Góry w latach 1945–1990, cz. 1, 1945–1975, wybór i oprac. I. Łaborewicz, Jelenia Góra 2020, ss. 256 + XXVI.

bibliografia publikacji wykorzystanych w opracowaniu źródeł (s. 202–212), 50 archiwalnych fotografii (s. 213–237), trzy indeksy – osób, rzeczowy i geograficzny – (s. 238–250) oraz wykazy skrótów (s. 251–256). Książka, recenzowana przez prof. dr. hab. Grzegorza Straucholda, została pomyślana jako uzupełnienie monografii historycznej Jeleniej Góry, wydanej w 1989 r.⁵, koncentrując się na tematach i zagadnieniach, które zostały w niej pominięte lub jedynie zasygnalizowane.

Po prezentacji książki przystąpiono do obrad konferencji odbywającej się pod hasłem „Region karkonoski w 1945 r. i archiwalia pogranicza polsko-czeskiego”, podczas której wygłoszono osiem referatów, przygotowanych przez badaczy z Polski i Czech, reprezentujących – poza samym Oddziałem Archiwum Państwowego w Jeleniej Górze – także: Instytut Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu, Uniwersytet we Wrocławiu, Ośrodek „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu, Karkonoskie Towarzystwo Naukowe w Jeleniej Górze, szkolnictwo z Lwówka Śląskiego, Muzeum Podkarkonoszy w Trutnowie (Czechy) i Muzeum Północnoczeskie w Libercu (Czechy). Wszystkie wykłady zostały miesiąc później opublikowane w specjalnym wydawnictwie pokonferencyjnym⁶, zawierającym ponadto wstęp autorstwa dyrektora Janusza Gołaszewskiego oraz aneks źródłowy, obejmujący meldunki nadzwyczajne, jakie napływały do starosty jeleniogórskiego w 1946 r. W zamierzeniu publikacja ta ma być pierwszym tomem nowej serii wydawniczej pt. „Colloquia Historico-Archivistica Silesiae”.

Jak widać, obchody jubileuszu 75-lecia jeleniogórskiego archiwum, aczkolwiek zorganizowane przez bardzo szczupły i osamotniony zespół miejscowych archiwistów, którzy nie otrzymali praktycznie żadnego wsparcia ludzkiego, merytorycznego ani materialnego od swojej centrali, miały wielowątkowych oraz różnorodny charakter. Stało się to możliwe wyłącznie dzięki ogromnemu zaangażowaniu, wysiłkowi i oddaniu wszystkich tutejszych pracowników (merytorycznych i technicznych), poświęcających nierzadko swój wolny czas. Z powodu ograniczeń pandemicznych musiano zrezygnować z wielu pierwotnych zamierzeń⁷, a w zorganizowanych przedsięwzięciach mogła wziąć udział

⁵ *Jelenia Góra. Zarys rozwoju miasta*, red. Z. Kwaśny, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989, ss. 521 + 3 nlb.

⁶ *Region karkonoski w 1945 r. a archiwalia pogranicza polsko-czeskiego. Materiały z sesji naukowej odbytej 27.11.2020 roku w Archiwum Państwowym we Wrocławiu Oddział w Jeleniej Górze*, red. I. Łaborewicz, Jelenia Góra 2020, ss. 136. Publikacja recenzowana przez dr. Tadeusza Dzwonkowskiego.

⁷ Nie udało się zorganizować m.in. konkursu historycznego dla młodzieży szkół średnich ani dużej wystawy archiwalnej w siedzibie Muzeum Karkonoskiego w Jeleniej Górze, jak również warsztatów archiwalnych i wycieczek po mieście śladami ludzi i wydarzeń związanych z losami materiałów archiwalnych zgromadzonych w tutejszym oddziale.

tylko bardzo ograniczona liczba uczestników. Niemniej jednak poszczególne działania stały się istotnymi wydarzeniami kulturalno-naukowym nie tylko w skali lokalnej, dostrzeżonymi przez media jeleniogórskie i TVP we Wrocławiu. Pozostało po nich kilka trwałych elementów, a w tym przede wszystkim: sześć pamiątkowych tablic, medal dla uhonorowania darczyńców i przyjaciół archiwum oraz cztery publikacje, w większości zaopiniowane przez recenzentów naukowych i sfinansowane ze środków Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Niestety, obchody te, *de facto* nie zostały dostrzeżone przez władze archiwalne, ani nie znalazły należytego, choćby w minimalnym stopniu, odzwierciedlenia w oficjalnych mediach państwowej sieci archiwalnej, co w warunkach pandemicznych stanowiło jedną z głównych możliwości szerokiej ich prezentacji całemu naszemu środowisku. Odmówiono także zamieszczenia sprawozdania z jubileuszu w najstarszym i głównym czasopiśmie archiwalnym, gdzie tego typu omówienia prezentowano od początku istnienia pisma. W jeleniogórskim oddziale Archiwum Państwowego przyjęto ten fakt z niedowierzaniem, wielkim smutkiem i nieukrywanym żalem, jako rodzaj niezawinionej, choć z pewnością niecelowej, szkady.

Jeleniogórskie obchody jubileuszowe, zorganizowane w 2020 r., poprzez różnorodne wydarzenia i wydawnictwa, ukazały dobitnie, jak wielką rolę w zabezpieczeniu narodowego zasobu archiwalnego, integracji środowiska zawodowego, promocji zadań oraz bieżącej działalności archiwów państwowych odgrywają te najmniejsze jednostki organizacyjne państwowej sieci archiwalnej, czyli oddziały terenowe. Na barkach osób zatrudnionych w tych małych i często niedoinwestowanych instytucjach, realizujących praktycznie samodzielnie pełen zakres zadań stawianych przed archiwami państwowymi, spoczywa ogromna część rudymen tarnej pracy archiwalnej. Okazało się ponownie, że archiwa te odgrywają w regionach ogromną rolę kulturotwórczą i są instytucjami doskonale rozpoznawalnymi oraz docenianymi. Jeleniogórscy archiwiści w ramach swego jubileuszu, choć z powodu pandemii obchodzonego głównie we własnym gronie, mogli jednak cieszyć się z dokonań własnych i swoich wielce zasłużonych poprzedników, otrzymując wiele wyrazów wsparcia i życzeń od miejscowego społeczeństwa.

Ivo Łaborewicz

Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Jeleniej Górze